

Fra dengang, man hvervede Soldater.

Af Førstelærer *H. K. Kristensen*, Lunde.

I adskillige Romaner, der omhandler Landboforhold i Stavnsbaandstiden, skildres der, hvorledes Bønder-sønner er falden i Kløerne paa Hververe til Hæren og ved List og Vold gjort til Soldater. Man forstaar godt, at Romanforfattere har benyttet dette Emne, der indeholder spændende og dramatiske Situationer. Under tiden har Læseren vel sagt til sig selv: „Ja, det er Romanen; men mon her ogsaa findes Forbilleder i Virkeligheden?“ At dette er Tilfældet, kan de følgende knappe Eksempler vise; dog ligger de noget forud for Stavnsbaandstiden.

Forøvrigt foregik der tidligere langt voldsommere og endnu mere oprørende Tilfælde under Hvervningen. Fra de ældste Tider har det sikkert nok været saaledes, at selv om Hvervningen skulde ske ad Frivillighedens Vej, saa blev der mangan Gang gaaet voldsomt og upassende frem, naar man stod og manglede Landsknægte eller Soldater til de „gevorbne“ Regimenter.

Regeringen kom dog til den Opfattelse, at den raa Maade, hvorpaa Hvervningen skete, var usømmelig, og udstedte 18. Decbr. 1688 en Forordning „Om Insolentiers¹ Afskaffelse udi Hvervingen.“ Heri faar man et godt Indtryk af, hvor haardt det gik til. Det hedder bl. a.: „Endeel Officierer begaae store Insolentier baade

¹ Insolentier = Utilbørligheder, Frækheder.

i Kiøbstæderne og paa Landet, især i Kiøbenhavn, i det de med Vold og Magt samt paa anden usømmelig Maade borttage Folk paa Gader og Stræder, ja endog af deres Huse og Logementer, og imod deres Villie med Hug og Slag samt anden haard og utilbørlig Medfart tvinge dem til at være Soldater.“¹ Det befales vedkommende, „at entholde sig fra saadanne grove Insolentier“ og aldeles forbigaa 1) søfarende Folk, 2) vordene „saa og Bønder og eedsvorne Borgere,“ 3) unge Folk, som er i Lære eller Tjeneste; „med mindre derunder befindes de, som eragtes dygtige og med frie Villie give sig dertil, og have større Lyst til at forsøge sig i Krigen, end at blive ved Haandværk eller tiene deres Husbonde.“ Husbonderne maa frit „levere ulydige og vanartige Tienestefolk til at være Soldater“. Men „befindes det, at nogen af Ober- eller Under-Officererne og de gemeene Soldater herefter med Gevalt angriber nogen paa Gaden, alfare Veie, Markeder eller andensteds, eller udtager nogen af deres Huse eller Logementer, og lader dem, under hvad Skin det og er, i Corps de Garderne, Stokhusene eller andensteds henføre, for at tvinge dem til, med Slag eller andre haarde og onde Tractamenter og usømmelig Medfart, at sige Ja; skal de Officerer, som det lovligen overbevises, have deres Charger forbrudt og lide paa deres Ære, og de Gemeene straffes uden Naade med Arbejde udi Jern paa Bremmerholm eller paa Livet efter Sagens Beskaffenhed“.

Trods de store Straffe, der blev stillet i Udsigt, blev Forordningen ikke overholdt, og allerede 1705 bliver den gentaget. Man ser, „at en Deel af Officererne ved det gevorbne Infanterie“ stadig „bemægtige sig

¹ Her efter Schous Udtog af Forordninger.

baade gifte Mænd og unge Karle Ja, endog med mange uforsvarlige Plager, saasom langvarig Arrest, Pryglen og anden ond Medfart, tiltvinge dem at tage Hvervepenge paa Haanden og ved Præsentationen at tilstaae, at de godvilligen have taget Tieneste.“ I Mellemtiden var Landmilitisen jo oprettet, og med de mange unge Karle, som her maatte møde for de gridske og kyndige Befalingsmandsøjne, kunde der nu ske uhyggelige Overgreb, hvorom det hedder i Forordningen: „En Deel af Officererne ved Land-Militien paagribe een og anden Person, samme til de gevorbne Regimentter at hengive og ligesom bortsælge, ja endog udpracticisere Folk af Landet til Regimenternes Recrutering, som i fremmede Potentaters Tieneste er overladte.“ Skønt „Kongen vil, at al Hverving skal være frivillig og ei tvungen eller voldsom,“ er de „grove Insolentier“ ved Hvervningen sikkert nok vedblevet at foregaa, indtil Udskrivningen af værnepligtige blev ene-raadende.

Men hvor megen Sorg og Elendighed havde den desværre alt for almindelige ulovlige og samvittighedsløse Hvervning da ikke ført med sig! Man tænke sig blot de gamle Forældres Angst og Sorg for deres bortførte Sønner i de nedenfor nævnte Eksempler! Og hvad maatte ikke den ufrivillig hvervede selv gennemgaa!

De følgende Eksempler ender alle glædeligt. Men det vilde de næppe have gjort, hvis de ikke var taget fra Ryttergodset, og hvis man ikke havde haft „Sessionen“ til at hjælpe sig. Den ellers for Rytterbønderne saa almægtige Mand, Regimentsskriveren, blev her ganske ignoreret.

I Kasseregnskabet¹ for 1. jyske Regiment, omhand-

¹ Beroende i Rigsarkivet.

lende Obert Brockdorffs¹ Ryttergods, findes som Bilag til Regnskabet for 1693 en „Allerydmygst Memorial Till De Høy Edle og Welbaarne Høybydende Herrer som Samptlig j denne Nu Holdene Session Forsamlede Ere,“ forfattet af Regimentsskriveren Anders Hansen Rasch.² Heri berettes følgende:

„En ung Persohn Nafnlig Niels Jacobsen, som Er Jacob Nielsen Rytter Bundes Søn i Nør Heeboe³ oc haver En firdpart Ryttergaard i fæste ibm: Er for nogen tid siden Ud-Reist at ville forhuerve noget til hans i Fæste havende værings⁴ Fortsettelse, hvor hand Underweis til Colding er Ankommen, og Der begeignet hannem en Borger af Fridericia Nafnlig Jørgen Laurisen til hvilchen Niels Jacobsen for Kost og Løn effter begiering til Paaske indlod sig i tieniste Med, oc derpaa fultes till Fridericia med sin Formodentlig Husbund, Men da hand der ankom skall hand med bemte^e Borgers Concentz⁵ Af en Corporal Naunl: hans Meier blefuen Antagen og trued til Soldat Under Hr. Capitain Elbrechts Compagnie, og som bemte^e Persohns Fader Jacob Nielsen nogen Tid effter Dette war passeret An Drog Mig omrørte omstændigheder, hvorpaa hand fremviste For^{nt} sin Søns til hannem Ergangne Missive;⁶ Saa skref Jeg strax Mierbmt^e He^r Capitain till derom, og hannem alt forskrefne Referered. Men iche til Dato ved skrifuelser hoes For^{nte} Hr: Capitain

¹ Ditlev Brockdorff (1655—1737), Søn af en holsten-gottorpsk Oberst og Amtmand, ejede bl. a. Grundet, Hvolgaard og Estrup; begravet i Ø. Snede Kirke.

² A. H. Rasch ejede 1697—1705 Visselbjerg i Alslev Sogn.

³ Nørhebo, Jandrup Sogn.

⁴ Væring, en lille Ejendom.

⁵ her: Tilslutning.

⁶ Sendebrev.

har Kundet formaae, Ded¹ han omrørte Niels Jacobsen |: Der dog er en Rytter, oc Fæstebunde :| ville lade Ubehindret passere til sin i Fæste havende Gaard igien;

Ligeledis Er og Christen Sørensens Søn af Nersberg Sogen og bye Navnl:² huilchen Iligemaade haver en fierdepartgrd i fæste i bmt Nersberig, Doeg altid vered hiemme hoes Forældrene for at forhielpe dennem med Auflingens og Gaardens fortsættelse, af en Soldat i Colding som hafde for Klæd sig i graae Klæder, og Udgif sig at verre en Ladefouget, Antagen for en tirsker oc siden til Soldat under Capitain Geislers Compagnie som i fridericia er beliggende |: imod hans villie :| hensat, huor om ieg og haver skrefved Capitainen til, Men som forige ej har villed frugted, vil Derfor indhænte mine Høybydende herrers Gunstig betænchning, hvorledis ieg mig herudj skal regulere, thi huis for^{ne} tvende Persohner iche fra Soltateriet igien vorder Entlediget Er ej Allene at befrygte de Steder, som de hafuer i fæste øde blifuer henliggende, Medens End og Deris gamble forældre som iche vel uden deris hielp Kan Subsistere Ttotaliter bliver Ruinerit!“

Man ser, at Regimentsskriveren ret indtrængende forelægger sine forurettede Bønders Sag. Om det sker paa Grund af Medfølelse, saaret Retfærdigheds- eller Selvfølelse eller af Frygt for, at Fæstegaardene skal blive øde henliggende og Forældrene total ruineret, eller maaske af en Blanding af disse og flere Grunde, faar staa hen. Men i hvert Fald er det navnlig den sidste Grund, han slaar paa over for de høje Herrer i Sessionen. Og Frygten for øde Gaarde har sikkert været lige saa virksom her som i sin Tid hos Kristian

¹ at (jysk „te“).

² her findes en tom Plads til Navnet.

IV. Grunden til denne Frygt maa jo være, at der ikke fandtes Folk, som kunde eller vilde overtage Fæstet.

Sessionen blev afholdt i Ribe 9.—10. Jan. 1694 og bestod af Regimentets øverstbefalende, Stiftamtmanden og Amtmændene fra samtlige vestjyske Amter, hvori Regimentet havde Ryttergoods. Den afgav følgende Resolution om denne Sag: „Herom skrives fra Sessionen til Hr. Oberste Lamsdorff, at bemelte Rytterbønder uden videre kunde Løslades.“

Denne Skrivelse har virket. Det kan i alt Fald konstateres, at Niels Jacobsen er blevet fri; thi i Jandrup Præsts Mandtal af ¹⁴/₁₂ 1695 ser man, at Sønnen Niels Jakobsen er hjemme paa Nørhebo hos Faderen, der her kaldes Jacob Kimmer. Derimod staar der intet om, at Sønnen var Fæster, og det gør der heller ikke i Folkeskatberegningen af 1696; men antagelig har Faderen som Løn for Sønnens Arbejde overladt ham Fjerdeparten af Gaarden. Naar det skete uofficielt, har Sønnen sluppet for at betale Indfæstning og er derfor ikke opført i Regnskabet som Fæster. Hvis der ikke havde været noget om det, havde Rasch vel næppe saa stærkt fremhævet, at de unge Mænd var Fæstere.

Man ser ved disse to Tilfælde af ulovlig Hvervning, at der ikke er gaaet saa aabenlyst frem med Vold, som Forordn. af 1688 omtaler, men saa meget desto mere med Falskhed og Bedrag. I det første Tilfælde har Hververen benyttet en Haandlanger, nemlig Fredericiaborgeren, der aabenbart havde til Opgave at faa det unge Mandskab til sit Hus, for dér som i et andet „Stokhus“¹ ved Korporalens Hjælp at tvinge det til at sige Ja til Soldatervæsenet. I det andet Tilfælde har Hververen selv klædt sig civil for ikke at se saa af-

¹ Stokhus: Fængsel for Soldater.

skrækkende ud og for lettere at lokke den unge Karl i sin Tjeneste. Som en Ulv i Faareklæder var det, at „Ladefogden“ kom til Karlen fra Næsbjerg og lejede ham til at være Tærsker.

Har man nu ikke længere indfanget Folk „med Gewalt“, har man gjort det med frækt Bedrag paa en saadan Maade, at den unge, uerfarne, arbejdssøgende Mand let blev Hververens Bytte.

I samme Memorial findes endnu en Hvervningshistorie, men af en noget anden Art end de forrige. Regimentsskriveren beretter: „En Rytterbonde Nafnlig Niels Nielsen i Billum Sogen og Bye boende, klageligen for mig haver Andraget hvorledes hans Søn Niels Nielsen i sin Druchenskab skal have gangen til Corporal Christopher Mortensen, der har sin quartier i Billumgaard, hvor hand haver bekommet 2 R (Mark) d. paa Haanden for hand skulle verre Rytter under h_r obrist: Compagnie, men som bmt^e Persohn sligt uden sin forældres villie haver gjort, hand oc nu siufnes ej at have løst til Krigsvæsenen, Hans fader som er en gl: suag Mand, og mesten Sengeliggende ej heller ved hans i fæstehavende Gaard uden bmt^e sin Søns hielp Kand Subsistere; Saa formode Jeg ydmygst de goede Herrer j Henseende til Gaardens Conservation som Ellers Mueligt øde skal blifve henliggende ville mage det saa for Erm^e Unge Persohn Niels Nielsen igien fra Rytterjet maatte Endtlediges.“

Sessionen svarede: „Hertill Er allerede ordre aff H: obersten udgiffuen, at denne Niels Nielsen shal Blifue retaxerit og igien til sin forælder Hiem Komme, Mens skal dog med straff blifue Anseet formedelst Hand saa ubesindelig Hafer ladet sig Antage.“

Præstens Mandtaller viser ogsaa her, at Niels Niel-

sen Aaret efter er hjemme hos Faderen. Man maa undres over, at han slap saa let, da han dog af sig selv var gaaet til Korporalen og frivillig havde modtaget Hvervepenge; selv om det var sket i Drukkenskab, har det sikkert i disse Tider været et særdeles sjældent Tilfælde, at han blev frigivet. Oberst Brockdorff maa vist have haft noget af et godt Hjertelag. Ganske vist laa det stærkt i hans Interesse at værne om Ryttergodset, men formodentlig maatte det vigtigste for ham dog være Regimentet. Det var dog lettere at skaffe Ryttere end Fodfolk.

Obersten maa have følt Medynk med den svage-lige Fader, der „klageligen“ har henvendt sig til ham. I det hele taget fremgaar det af Regnskaberne, at Rytterbønderne Gang paa Gang faar Hjælp af Kassen snart til Saasæd, snart til Kreaturer, som de har mistet „ved ulykkelig Hændelse“ o. s. v. Deres Ansøgninger og Jammerklager tiltager ret stærkt i Aarene efter 1700, da de ofte hjemsøges af „tilslagene Misvæxt, Qvæg og Bæsters Frafald.“ — Dog har det virksomste hos Sessionsherrene været disse Tidens — bag alle Landboforhold liggende — store Bussemand, „de øde Gaarde“.

